

ASTORRE SENNIS

Vi behöver en ny Amnesty

1. En jämförelse

De politiska fångarnas situation runt om i världen väcker gemene mans berättigade och obetingade medkänsla. Det finns en annan mycket större grupp vars levnadsöde lämnar de flesta oberörda: brottslingarna. Om vi för ett ögonblick bortser från orsakerna till dessa båda grupperas olycka och begränsar oss till att jämföra deras belägenhet måste vi medge att i väsentliga avseenden är brottslingarnas situation den mest beklagansvärda.

I sin olycka kan den politiska fången bevara sin känsla av människovärde. Hans konfrontation med myndigheterna kan för både honom själv och andra framstå som en kamp för människovärde och ett bättre samhälle.

Men den vanlige brottslingen? Vad betyder fängelsetiden för hans självkänsla och känsla av människovärde? Vad betyder straffet för den som redan genom sitt brott visat sitt främlingsskap i tillvaron? Vilken tröst kan han finna när han ser tillbaka på sitt liv och vilka förhoppningar kan han hysa för framtiden?

Vad är detta för jämförelse? – tycker många. Brottslingarnas olycka är ju självförvållad! Låt oss titta närmare på den saken.

2. Vilka är de?

En del barn far illa redan vid späda ålder. För andra – alltför många – innebär mötet med skolan en ändlös serie av frustrationer med gnagande känslor av otillräcklighet som följd. Man har t.o.m. kunnat konstatera en sänkning av intelligenskvoten för dessa barn mellan första och sjätte skolåret. *Ingen människa kan klara sig helskinnad om hon, under de mest formbara åren av sitt liv, har fått genomlida en sådan erfarenhet.* Det finns de som lämnar skolan utan att kunna läsa

eller skriva ordentligt. Vilken inställning till sig själv och till samhället får en människa när hon efter nio påågsamma år av påtvingad "utbildning" lämnar skolan som analfabet?

Trotset och aggressiviteten hos många ungdomar är snarare sundhetstecken än sjuka drag. Ett rimligt svar på en orimlig situation.

De utsatta barnen söker vanligen tröst hos dem som delar deras misslyckanden, och det bildas gäng som blir lätta offer för både alkohol och narkotika. När de sedan blir "straffmogna" tar samhället hand om dem och beseglar deras öde. Det är bland dessa redan hårt drabbade barn som brottslingarna rekryteras. De är dem vi sedan brännmärker som "skyldiga"; skyldiga till att ha vuxit bland vuxna som antingen inte velat, eller inte orkat räcka dem en hjälpare hand.

Det är inte svårt att gissa från vilken socialgrupp de flesta av de "misslyckade" barnen rekryteras.

I många fall vet vi faktiskt inte vad som gör att en människa blir en brottsling. Men enl. lagen kan en dom bara falla när "bevisen" är säkrade. Visserligen kan själva gärningarna eventuellt bevisas. Det går däremot aldrig att bevisa vad som drivit en människa till brottet. Det vi med säkerhet vet är att runt om i världen, inspärrade i olika fängelsehålor och utsatta för grymma och förnedrande behandlingar, finns det miljontals människor som aldrig fått en chans i livet, människor som varit dömda på förhand. Om deras öde råder en påfallande tystnad. *Var finns en "Amnesty" för dessa människor?* Man påminner sig Nadesjda Mandelstams bittra utrop om stalinismen: "Tystnaden är det verkliga brottet mot mänskligheten!"

3. Vilka är vi?

Benägenheten att begå otillåtna handlingar är allmän. Det är när vi avstår från att följa våra förbjudna impulser som vi upprörs om någon annan vågar göra det, och för att sedan känna oss dygdiga behöver vi syndabockar. Vi behöver hatobjekt. Eftersom det i dagens samhälle inte är gångbart att känna avsky måste avskyn kläs i acceptabla former. Man omvandlar avskyn mot brottslingen till berättigad harm, framsprungen ur "omtanke" om brottets offer. Argumentet är orimligt. Omtanke är ett uttryck för välvilja och välvilja har inte avskyn bland sina verktyg.

Vissa attityder ärvs. Rasism och antisemitism är exempel på detta. Vår avsky för brottslingarna är av gammalt datum. Vår historia är fak-

tiskt en ändlös räcka av illdåd begångna mot dem som vågat bryta mot lagar eller konventioner. Nästan alla som inte plikttröget ställt in sig i leden, eller bara avvikit på något sätt har råkat illa ut. Dessa människor har vi förföljt, rådbråkat, stenat, bränt på bål, lynchat, osv osv.

Det är utom allt tvivel att mänsklighetens ojämförligt största förbrytelse är den som genom tiderna drabbat "de avvikande". Det är vi, de "oskyldiga", som har stått för den.

För en del år sedan skrev P P Heinemann: "Folkmordets brott begås inte i mordögonblicket, utan långt före, när offren isoleras och placeras i en kategori – judesvin, finnjävel, nigger,... Kategoritänkande skapar den psykologiska distans mellan offret och bödeln som möjliggör diskriminering, apartheid, folkmord".

Heinemann glömde att ta med de kriminella i sin uppräknig.

De som inte känner igen sig i den bild jag målar, måste begrunda att de övergrepp som samhällen i alla tider gjort sig skyldiga till mot dem som inte anpassat sig, skett med allmänhetens varma stöd. Vi får inte glömma att offentliga bestraffningar och avrättningar var regelrätta folkfester.

Trots att lagarna för det mesta utformats som försvar för de besuttnas privilegier, hade folket – de exploaterade – beredvilligt ställt sig bakom dessa. Det var småfolket som erbjöd sina tjänster som poliser och bödlar åt sina förtryckare, trots att det var de egna barnen de jagade och avrättade.

Någon kan invända att detta är historia, att i vår tid är sådana excesser omöjliga. Det må vara sant, men låt oss inte glömma att drivkrafterna som möjliggjorde dessa excesser är lika verksamma nu som då. Och nu som då uppfattade en "rättskaffens" människa sig själv som hygglig och human trots sin delaktighet i gärningar som i efterhand framstår som illdåd. Det som skiljer oss från dem är att vi är födda senare, och tack vare ett fåtal människors insiktsfullhet har civilisationen under tiden tagit några stapplande steg framåt.

Som våra fäder kommer även vi, i sinom tid, att inta vår plats i mänsklighetens dystra urkund. Vi – det stora flertalet – är varken ädlare eller godare än våra fäder, som de har vi bara anpassat oss till de för tillfället rådande förhållandena.

4. Skilda moraluppfattningar

I frågan om moralen har vi inte gjort oss fria från gamla föreställ-

ningar som har sina rötter i en tid då människans natur betraktades med misstro, och därför blev vår moraluppfattning huvudsakligen negativ och livsfientlig. Om människobarnet tilläts följa sina naturliga böjelser skulle det bli ont, trodde man. För att få det att bli god använde man sig av två ”beprövade” metoder: Straff och belöning. Straffet skulle skrämja barnet till godhet och belöningen skulle muta det till godhet.

Men i vår kultur finner vi även en motsatt tankeströmning: Uppfattningen att människan är en i grunden social varelse som förmår utveckla en naturlig känsla av samhörighet om denna inte hindras från att växa.

Medan den negativa moralen har straff och fördömande som bote-medel mot ”det onda”, förlitar sig den positiva moralen på förståelse och respekt i kampen för ”det goda”, och betraktar den negativa moralen och dess metoder som själva orsaken till ”det onda”. Den grundar sin tro på övertygelsen att fördömandet inte springer ur kärlek och omtanke, utan ur hat och förakt.

Fördömandet raserar individens självkänsla: Själva grunden till vår känsla av samhörighet. Därför skadar fördömandet alltid sitt offer utan att någonsin åstadkomma något positivt. Bokslutet kommer alltid att stanna på minussidan, och de tillfälliga resultat man tillskriver fördömandet är enbart skenbara. Den människa som jag föraktar och fördömer kan jag inte förbättra. Det enda jag uppnår med förakt är fientlighet och hat. Även om fördömande kan i vissa fall skapa laglydighet, är laglydighet utan känsla av samhörighet en neurotisk anpassning som bär en förträngd ondska i sig, den ”välanpassades” ondska, den som J Dewey beskrev som: ”den hämnd som den mänskliga naturen tar för de lidanden som den i moralens namn tillfogas gång efter annan”.

5. Den laglydiga asocialiteten

Vad våra krig och rustningar kostar mänskligheten överstiger vår fattningsförmåga.

Men även de ekonomiska konsekvenserna av den allmänt utbredda ”normala” oärligheten, med den omfattande kontrollapparaten den kräver, torde vara av en helt annan storleksordning än kostnaderna för brottsligheten. ”Respektabla”, välanpassade människor är idag i full färd med att ödelägga och plundra världens resurser. Och vilka är

kostnaderna för det politiska maktspelet, och för de otaliga miljöbrotten? Det är värt att notera att ingen förväntar sig att vi skall spärra in Bofors, Nestlés och Ciba-Geigys direktörer trots att deras brott förorsakar lidanden av en storleksordning som ingen kriminalitet någonsin kan komma i närheten av. Vår fåraktiga attityd inför de ”starka” och prestigefyllda i samhället har sin baksida i vårt förakt för de svaga och utsatta.

De senaste sextio åren har över 90 miljoner liv släckts genom den normala, laglydiga människans försorg.

Asocialiteten är ett stort samhälleligt problem som vi måste ta itu med. Den har sin grogrund i vår bristande känsla av samhörighet – som ökar då det moderna samhället alltmer får karaktären av ”Gesellschaft” på bekostnad av dess ursprungliga innebörd av ”Gemeinschaft”.

Men asocialitet är inte liktydigt med brottslighet. Den uppmärksamhet som brottsligheten får är av fel sort då den hindrar oss från att fästa blicken på det verkligt stora samhälleliga problem som den *laglydiga* asocialiteten utgör. Att måla fan på väggen är en beprövad metod som går hem hos flertalet då vi alla bär på undertryckta aggressioner. Man drar därför gärna fram och förstorar upp kriminalitetens roll – den är ju så iögonenfallande – till skillnad från asocialiteten hos den normale, välanpassade, som är svårgripbar då den verkar genom mer eller mindre sanktionerade kanaler. *Det är denna asocialitet som fräter på samhällets resurser, både de materiella och de andliga.* Dess vanliga uttryck är respekt för de yttre formerna och motsvarande ringaktning för innehållet. Paragrafrytteri, prestige och karriärism, status och betyg blir ersättning för rättvisekrav, intresse för eget arbete, mänsklig anknytning och kunskap. I sina mildare former kan vi upptäcka den i nästan omärkliga svinn på arbetsplatser, skatteflykt, missunnsamhet, mobbning, allmänt fusk och rofferi, osv... När trycket ökar ger den sig till känna i mer dramatiska former och visar sin verkliga styrka genom att bryta igenom de vanliga fördämningarna av ytlig anständighet. Rashat, krav på dödsstraff, lynchningar, judepogromer osv. är alla uttryck för denna neurotiska form av anpassning.

Vad Överheten är i stånd till får vi dagligen bevis på runt om i världen. Att tro att just vi i det här landet utgör ett undantag är en illusion. Det finns ett fall som är emblemiskt, Dreyfussaffären. Den avslöjar bräckligheten i den moraliska grunden på vilken den samhälleliga maktapparaten vilar.

Som ovan antytts kan en del av brottsligheten förklaras som en medveten eller omedveten reaktion mot denna anpassning. Och mycket av straffsystemet förklaras av att de reaktionära rösterna, den alltid latent ondskan, får vind i seglen när brottsligheten ökar.

6. Kan vi avvara straffet?

Kan vi avfärda tanken på att straffet är en sund anpassningsfaktor? Åstadkommer inte naturen en förträfflig anpassning hos allt levande genom att "straffa" den som bryter mot dess lagar? Några faktorer måste beaktas vid en sådan jämförelse:

För det första är naturen amoralisk och "likgiltig" för den drabbade. För det andra drabbar ett brott mot naturens lagar utan något avseende på ras, social ställning, inkomst osv. Detsamma kan knappast sägas om våra lagar, vare sig det gäller meningsfullhet eller rättvisa. För det tredje drabbar naturens straff med hundraprocentig säkerhet och därigenom uppnås en hundraprocentig effektivitet. När straffåtgärderna inte kan tillämpas med en sådan konsekvens blir resultaten tvivelaktiga, och ofta kan effekten bli den motsatta. Men den allvarligaste invändningen i jämförelsen är att naturens straff inte har några psykiska övertoner. Naturens straff bryter inte ner sina offer. *Naturen fördömer inte.*

Argumentet för att bevara fängelserna är att straff är ett effektivt avskräckningsmedel. Det följer principen "ont skall med ont fördrivas", en av den negativa moralens grundtankar. Resultaten är följdriktiga: Fängelserna befäster och fördjupar brottsligheten.

Gång på gång har ett fåtal insiktsfulla människor både här och på andra håll påtalat fängelsernas nedbrytande inverkan på de intagna. Varför görs ingenting när det är allmänt känt att fängelserna snarare är skolor i brott än förbättringsanstalter? Vilka är krafterna som hindrar en både human och samhällsnyttig reform?

När brottsligheten ökar försöker man inte utröna orsakerna och undanröja dem. Man ropar på fler poliser och strängare straff i stället.

Vad göra? Självklart kan ingen neka oss rätten att försvara oss. Vissa människor är farliga för sin omgivning och måste oskadliggöras. Uppgiften är säkerligen inte lätt men huvudsaken är att vi inser både det grymma och det hopplösa i det vi gör idag, och att vi genomskådar fördömandets destruktiva väsen. *Vi kan inte förvänta oss några framsteg förrän vi blir mogna att behandla lagbrytarna med samma respekt*

för deras människovärde som den som tillkommer alla andra grupper i samhället.

Att bli bemött med förståelse och respekt kan för många av dessa olycksbarn bli en helt ny erfarenhet, och förhoppningsvis en vändpunkt i livet. Förståelse och respekt är läkande krafter och om vi en dag skall förstå denna enkla sanning kommer vi att kunna ta *första steget* mot en lösning av brottsligheten.

7. Skall man satsa på återanpassning?

Bland de kriminella finns det alla sorters människor, även sådana som kunde bli en utomordentlig tillgång för samhället, då de ofta är människor som vågat göra motstånd mot våra krav på anpassning till en förljugen och orättfärdig värld. Låt oss därför grundligt diskutera vad vi menar med "återanpassning" utan att glömma att anpassning och socialitet inte är liktydiga begrepp. *Antagligen ser världen ut som den gör därför att vi haft för många anpassningar och inte tvärtom.*

8. Allmänpreventionen

Om jag inte missminner mig var det i romanen 'Bröderna Karamazov' som Dostojevskij skrev följande rader (jag citerar ur minnet): "Om vi skulle bygga ett hus i vilket mänskligheten för all framtid kunde leva lycklig, men om detta hus byggdes på en enda människas tårar, skulle detta hus vara ett ont".

I primitiva kulturer offrades människor – syndabockar – för att skydda samhället mot olika kalamiteter. En barbarisk praktik som hör till en förgången tid, kan man tycka. Det var inte så länge sedan samma princip återopades när vissa grupper, inför en hotande spridning av syfilisplågan krävde att de som drabbats av sjukdomen skulle vägras läkarhjälp, för att på så sätt avskräcka andra från att inlåta sig i "lösa förbindelser". Ett orimligt och otäckt krav, kan man tycka.

Regeln om allmänprevention som vi dagligen praktiserar – enl. vilken straff skall drabba vissa människor för att avskräcka andra från att begå brott – är till punkt och pricka en tillämpning av syndabocksprincipen.

De ovan citerade raderna av Dostojevskij uttrycker en annan människosyn, och en insikt om vad begreppet *människovärde* innebär.

Civilisationens egentliga framsteg kan snarare mätas i graden av respekt för individens värde, än i övriga kulturella landvinningar.

Dagens samhälle är fortfarande barbariskt då det förgriper sig på en utsatt grupp och förvägrar den dess människovärde.

Vägen mot ett samhälle som besjålas av den människosyn som uttrycks i citatet ovan är lång. Låt dess inställning till medmänniskan bli den utopi mot vilken vi strävar.